

א. הפיץ חיים, אהבת חסד א:ייג

ואגב אעתיק בכאן מקונטרס שפת תמים שלי דבר עצה אחת הנוגע לענין איסור גזל ועושיק שכר שכיר. והוא, שכל אדם שמבקש לאדם אחר שיעשה לו איזה פעולה בשכר יקצוב עמו המקה בתחלה, דאל"ה עלול מאוד להיות גזלן ועושיק שכר שכיר, אם לא ירצה להיות ותרון גדול בממונו כדי לצאת מן הספק, דהלא ע"פ רוב יצטרך האדם למאות פעולות בכל שנה, ומצוי מאוד שאחר הפעולה יש ויכוח בין האומן והבעה"ב בענין שילום השכר, ולכשיפרדו כל אחד חושב בנפשו שהוא נגזל מן השני, אך שאינו רוצה לריב עמו, אבל אינו מוחל לו בלב שלם, ולפעמים יש ג"כ מריבה ביניהם. ומדינא הוא כמנהג המדינה לפי המקום והזמן, ואם יפחות לו אפילו פרוטה אחת מזה - יקרא עבור זה מן התורה בשם גזלן ועושיק שכר שכיר, ומי יוכל לידע את מנהג המדינה בכל פעולה ופעולה לפי ענינה, ובע"כ אם ירצה לצאת ידי חובה בלי פקפוק - יהיה מוכרח תמיד ליתן להבעל מלאכה כפי מה שהוא רוצה, וזה ג"כ קשה מאוד. ע"כ הרוצה לצאת ידי שמים - יקצוב עמו בתחלה ויצא מידי כל ספק. וגם הבעל מלאכה יוזיל לו עי"ז כי אז הברירה בידו ליתן לאחר, ובפרט מי שהוא ת"ח בודאי יעשה כן, דאל"ה מלבד חשש גזל ועושיק שכר שכיר - מצוי מאוד חילול השם עי"ז שאינו נותן לאומן כפי רצונו שהאומן יאמר שהת"ח גזל אותו.

ב. בבא מציעא פג.-:

משנה: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן. מקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק. הכל כמנהג המדינה...
גמרא: פשיטא!

- לא צריכא דטפא להו אאגרייהו. מהו דתימא אמר להו "הא דטפאי לכו אאגרייכו אדעתא דמקדמיתו ומחשכיתו בהדאי," קא משמע לן דאמר ליה "האי דטפת לן אדעתא דעבדינן לך עבידתא שפירתא."
- אמר ריש לקיש: פועל בכניסתו משלו, ביציאתו משל בעל הבית, שנאמר "תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון, יצא אדם לפעלו ולעבדתו עדי ערב."
- וליחזי היכי נהיגי? בעיר חדשה.
- וניחזי מהיכא קא אתו? בנקוטאי. איבעית אימא דאמר להו "דאגרייתו לי כפועל דאורייתא."

ג. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא מציעא פרק ז הלכה א

אמר רב הושעיה: זאת אומרת המנהג מבטל את ההלכה.
א"ר אימי: כל המוציא מחבירו עליו להביא ראיה, חוץ מזו. בני טיבריא לא משכימין ולא מעריבין בני בית מעון משכימין ומעריבין בני טיבריא שעלו לשכר בית מעון נשכרין בבית מעון בני בית מעון שירדו לשכר בטיבריא נשכרין בטיבריא אבל שעולה מטיבריא לשכר פועלין מבית מעון יכילו מימר לון כן סלקת במחשבתכון דלא הוינא משכח מיגר פועלין מטיבריא אלא בגין דשמעי' עליכון דאתון משכימין ומעריבין בגין כן סלקית הכא מקום שאין מנהג יהודה בן בוני רבי אמי רב יהודה תניי בית דין הוא שתהא השכמה של פועלין והערבה של בעל הבית ומאי טעמא [תהילים קד כ - כג כח] תשת חשך ויהי לילה הכפירים שואגים לטרף תתן להם ילקוטון תזרח השמש יאספון יצא אדם לפעלו

ד. פני משה מסכת בבא מציעא פרק ז הלכה א

זאת אומרת. מדקתני "אינו יכול לכופן" משמע אפי' אומר שהתנה עמהם ע"מ להשכים ולהעריב והם מכחישינן אותו, אינו יכול לכופן ולתפוס שכרן, לפי שאין המנהג כך. ש"מ המנהג מבטל הלכה, כדר' אימי לקמיה:

ה. חבורה דעזר: <https://www.yutorah.net/lectures/lecture.cfm/960347/>

שכיר שמחל

ו. מרומי שדה בבא מציעא פג.

תוס' ד"ה השוכר כו', פ"ר ר"י בששכרן סתמא... ולכאורה דברים פשוטים המה ולא נצרך לפרש כלל. ומי לא ידע דתנאי מהני בדבר שבממון? ותו דאי איתא דמירי בשתתנה, מאי מקשה בגמ' "פשיטא", האיך פשיטא דלא מהני תנאי?
ונראה משום דס"ד דהא דאי' בסמוך "פועל בכניסתו משלו וביציאתו מבעה"ב, שנאמר תזרח השמש וגו', "ופר"י הטעם משום דהכניסה הוא לצרכו והיציאה לצורך בעה"ב, אבל היה נראה טעם אחר בדבר, שהרי שטחות הכתוב הוא דבשביל דהחיות אל מעונתם ירבצון משו"ה יצא אדם לפעלו וגו', משא"כ בלילה הוא סכנ"פ. ומשו"ה בכניסתו לעיר יכול ליכנס אחר שקה"ת, שעדיין אף על גב שהחיות מתחילות לצאת ממעונתם, מכ"מ עדיין רחוקים המה מהעיר. משא"כ ביציאה מביתו לשדה א"א לצאת קודם נץ החמה, שאז עדיין החיות הם רצים בשדה למעונתם ויש סכנה... והא דקאמר "פשיטא" ג"כ הוא משום סכנה.
והא דקאמר "דטפא להו אאגרייהו כו'", ה"ק: "וס"ד דמצוי לגרע מטופיינא זו דכסבור שישכים ויעריב, קמ"ל דמחויב לסלק מכ"מ חמשה זהו' ידידע בעה"ב שלא ישמור התנאי משום סכנ"פ...

כ"ז היה הדעת נותן בפ"י הסוגיא. אבל באמת לא כן הוא הדין, אלא אם פ"י "ע"מ להשכים ולהעריב" ודאי מחויב לקיים, שלא בכ"מ הוי סכנה. וטעמא דבכניסתו משלו הוא כמוש"כ התוס'. ואם באמת הוא במקום סכנה ואינו רשאי לקיים תנאו, אזי ודאי פוחת מההוא טופיינא, ואינו יכול לומר דמשום עבידתא שפירתא, שהרי פירש דמשום להשכים ולהעריב הוא דמטפי, אלא מיירי בסתמא:

ז. תוספות מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

השוכר את הפועלי' ואמר להם להשכים ולהעריב - פ"י ר"י בששכרן סתמא ואמר להם אחר שהשכירן כבר להשכים ולהעריב אבל אם התנה מעיקרא הכל לפי תנאו.

ח. רמ"ך, שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

ואם התנה עמהן תחלה על כך אפילו במקום שלא נהגו תנאי ממון הוא ונראה לומר דיכול לכופן על כך וצריך עיון. הרמ"ך:

ט. תורת חיים מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

אף על גב דבמדרש רבה שהביאו התוספות לקמן גרסינן "ופסק עמהם להשכים ולהעריב", צריך לומר לישנא ד"פסק" לאו דוקא נקט אלא כלומר שאומר להם כך.

י. מראה הפנים מסכת בבא מציעא פרק ז הלכה א

אם התנה מעיקרא הכל לפי תנאו וכדפסק הטור והש"ע בסי' של"א וזה ודאי מוסכם הוא ואם שהרמב"ם ז"ל סתם דבריו כאן סמך על הכלל שכתב לעיל בפ"ב הלכה ט' כל תנאי שבממון קיים.

יא. רמב"ם הלכות שכירות פרק ב:ט

מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה והשוואל להיות פטור מלשלם, וכן מתנה בעל הפקדון על ש"ח או נושא שכר ושוכר להיות חייבין בכל כשוואל, שכל תנאי בממון או בשבועות של ממון קיים וא"צ קניין ולא עדים.

יב. בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

ומ"מ אם לא עשו מלאכתם יפה משאר פועלים מנכה להם בתוספתו/ ויש חולקין בזו שמ"מ כבר עשו בה ככל שאפשר להם...

הדמים מודיעין?

יג. משנה בבא בתרא ה:א (עז):

מכר את הקרון לא מכר את הפרדות, מכר את הפרדות לא מכר את הקרון, מכר את הצמד לא מכר את הבקר, מכר את הבקר לא מכר את הצמד. ר' יהודה אומר הדמים מודיעין....

יד. תרומת הדשן סימן שכג

שאלה: ראובן שכר את שמעון עבור עשרה זהובים שילך לו למדינה פלוני אל לוי... וקודם שיצא שמעון לדרכו הלך ראובן ג"כ לצד אחר, וכשרצה שמעון לצאת לדרכו אמר לאחד או לשנים מבני העיר "ראובן שכרני בכך וכך, ובדעתי שיתן לי מקודם ההוצאה על דרך בהליכה ובחזירה ואיננו עתה פה, מ"מ לא אתעכב ואלך כאשר שכרני, סובר אני שיחזיר לי ההוצאה מלבד השכר שקצב לי, וחזר ועשה שליחותו ותובע מראובן ההוצאות.

השיב ראובן "על ההוצאות לא היה דעתי, ובשביל כך קצבתי לך י' זהובים לשכרך, אלמלא כך לא היה ראוי לתת לך [רק] ז' זהובים". ושמעון טוען מנהג כל השוכרים כה"ג שיתנו לעולם ההוצאות לבד השכירות ככה יעשה לי ג"כ, הדין עם מי? תשובה: יראה דהדין עם ראובן מאותו טעם שהוא טוען, דהדמים מודיעים ששכרו על ההוצאות שלו, שהרי שמעון מודה לו שאין ראוי לתת לו שכר גדול כ"כ בשליחות כזאת. ואף על פי שגם ראובן מודה לו שמנהג סתם השוכרים כה"ג שיתנו ההוצאות עם השכר, מ"מ י"ל דהדמים מודיעים כמו שאבאר לקמן.

ואף על גב דלא קי"ל כרבי יודא דאית ליה דהדמים מודיעים לו פ' הספינה/ב"ב דף ע"ז ע"א, אלא קי"ל כרבנן דסברי גבי מכר את הצמד לא מכר את הבקר דאין הדמים ראייה, הא מחלק באשירי פ' המוכר פירות וכן בהגה"ה באשירי ר"פ המניח בשם ר"ת, דאפילו רבנן מודים דהדמים מודיעים היכא דאין מכחישין עיקר הלשון... ונ"ד גמי אין עיקר הלשון מוכחש כלל דשפיר יש בלשון השכירות שהשכיר יתן הוצאות. ואף על פי שאין [זו ה]מנהג, מ"מ הלשון אין מוכחש.

טו. קצות החושן סימן שלא:א

ותמיהא לן מלתא דהא בהדיא אמרו ריש פרק הפועלים (ב"מ פג, א) במקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב דאפילו הוסיף על שכרן לא מצי אמר אדעתא דלהשכים ולהעריב, ולא אמרינן דהדמים מודיעין...

טז. מרומי שדה מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

איברא קשה א"כ למאי מסיק בגמ' "האי דטפת לן משום עבידתא שפירתא, " תיפוק ליה אפילו בלא זה הא לא פירש! ונראה מזה להוכיח כמוש"כ בשו"ת תה"ד שהביא הקצוה"ח סי' של"א, דהמוסיף שכירות יותר מלפי הנהוג, **מסתמא מכויין לצאת מהמנהג**. בד"א? אפילו לא פירש. והקצוה"ח הקשה מסוגיא דילן, ואדרבה מסוגיא דילן הוי סיעתא להתה"ד, ובפ' המקבל יש לדבר בזה עוד אי"ה:

ריש לקיש: התורה קובעת שעות, והמנהג מבטלן

הבעיות בהבנת עמדת ריש לקיש:

- מילים של ריש לקיש
  - "בכניסתו" "ביציאתו"
  - "משל"
- מילים של הפסוק – "עדי ערב"
- מטרת הפסוק
  - א: הפסוק מיסד שעות, והן הדיפאולט עד שהמנהג הוי אחרת
  - ב: הפסוק מיסד שעות, אבל מנהגינו מבטלת אותם
  - ג: חצי א' של הפסוק מלמד שלילה שעת סכנה היא, ולכן דוחים השעות של חצי ב' של הפסוק

שיטה א': הפסוק מיסד שעות, והן הדיפאולט עד שהמנהג הוי אחרת

יז. תורת חיים מסכת בבא מציעא דף פג עמוד ב

פועל ביציאתו משל בעל הבית. טעמא דמלתא נראה כדי שיקרא קריאת שמע ויתפלל תחילה קודם שיצא למלאכתו...

יח. הגרצ"ש, ארץ הצבי כט

עוד יש לפרש באופן אחר דפליגי [בעניין חיוב לשלם אתנן זונה לערוה] בנוגע להגדרת חיוב תשלומין דשכירות פועלים, וס"ל דאינה התחייבות מדעת, אלא חיוב ממון שהטילה התורה עליה דבעה"ב לשלם שיווי הפעולה לפועליו, ואפילו לא הסכים לזה הבעה"ב ולא התחייב את עצמו כלל.

יט. רש"י מסכת בבא מציעא דף פג עמוד ב

בכניסתו - לעיר.

משלו - צריך לוותר משלו אצל בעל הבית, ולהחשיך אצלו.

וביציאתו - למלאכתו בבוקר.

משל בעל הבית - אינו צריך להקדים, אלא עם הנץ החמה.

כ. תוספות מסכת בבא מציעא דף פג עמוד ב

פועל בכניסתו משלו - פי' בכניסתו לביתו מן המלאכה "משלו" בשעה שהיא שלו, דהיינו אחר יציאת הכוכבים לפי שחזרה לבית אינו לצורך בעל הבית ולכך אין לו להתבטל בשביל החזרה שאינה ממלאכת בעה"ב. וביציאתו למלאכה משל בעה"ב דזמן המלאכה הוא מהנץ עד צאת הכוכבים ולא מעמוד השחר.

- כדמשמע בפרק אמר להם הממונה (יומא דף כח: ושם) דתנן האיר כל המזרח ויצאו כל העם לשכור פועלים משמע שלא היו נכנסים למלאכה עד הנץ.
- וכן משמע בריש פסחים (דף ב: ושם ד"ה ר"א) דקאמר התם דאסור לעשות מלאכה מהנץ בערבי פסחים. ואמאי טפי מהנץ? אלא לפי שהוא זמן התחלת פועלים לעשות מלאכה.
- ואף על גב דבעזרא כתיב גבי בנין בית המקדש שהיו עושין מעלות השחר התם משום כבוד בהמ"ק הוּוּ מקדמי טפי, אבל שאר פועלין לא היו יוצאין למלאכה אלא מהנץ ואילך, שההליכה היא לצורך בעל הבית.
- ואף על פי שמזכיר כניסה שהיא בסוף היום קודם יציאה שהיא בבקר, כן דרך הגמרא...
- ואף על גב דשעת הכנסת פועלים דריש פרק שום היתומים (ערכין דף כא: ושם ד"ה בשעת) היינו שעת הכנסת פועלים למלאכה כדמוכח התם וכן בפ' כל הנשבעין (שבועות דף מח: מ) מכניס לו פועלים ומוציא לו פועלים, התם לשון "הכנסה" ו"הוצאה" הוי, אבל הכא נקט **כניסה ויציאה** דהיינו כניסה לביתו ויציאה מביתו.
- ופי' זה משמע בב"ר, ואפילו לשון הכנסה מפרש התם כניסה לביתו. והכי איתא התם פרשת ויצא "ויבא יעקב מן השדה בערב" תנינן תמן 'השוכר את הפועלים ופסק עמהם להשכים ולהעריב כו' אמר ר' מנא במקום שאין מנהג תנאי ב"ד הוא שתהא הוצאה משל בעה"ב והכנסה משל פועלים. הוצאה משל בעה"ב מנין? דכתיב (תהלים קד) תזרח השמש יאספון, מכאן ואילך יצא אדם לפעלו. הכנסה משל פועל מנין? דכתיב (שם) ולעבודתו עדי ערב..."

כא. בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא מציעא דף פג עמוד ב

מעתה פועל שהשכים מוותר הוא משלו וכשמעריב אין כאן וטור אלא מן הדין כך הוא, והוא שאמרו פועל בכניסתו משלו ביציאתו מבעל הבית שנאמר תזרח השמש יאספון וכו' ולעבודתו עדי ערב...

שיטה ב': הפסוק מיסד שעות, אבל מנהיגו מבטלת אותם

כב. רבינו יהונתן, שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף פז עמוד א

יש לפרש זה הירושלמי על משנתנו שאומרת "מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב" כלומר שאין יוצאין הפועלים למלאכתן אלא עד אחר חצי שעה לזריחת השמש, ושיוצאין ממלאכתן קודם שעה אחת לשקיעת החמה, עושין ואף על פי שפועל הכתוב בתורה הוא מזריחת השמש עד שקיעת החמה, דמנהג מבטל הלכה. ה"ר יהונתן:

שיטה ג': חצי א' של הפסוק מלמד שלילה שעת סכנה היא, ולכן דוחים השעות של חצי ב' של הפסוק

כג. רבינו חננאל, מובא תוס' פג: "פועל"

ור"ח פירש בכניסתו למלאכתו נותן משלו לבעה"ב וממהר לצאת קודם הנץ שהוא זמנו לצאת ויוצא מעלות השחר, ולכך ביציאתו ממלאכתו משל בעה"ב שיוצא קודם צאת הכוכבים שיגיע לביתו עד צאת הכוכבים, וזהו "משל בעה"ב" שהרי דינו היה עד צאת הכוכבים כמו שמביא מן הפסוק.

וקמ"ל ריש לקיש ששינו העולם מנהגם מדין הפסוק שמביא, לקיים הא דאמר "לעולם יכנס אדם בכי טוב ופי", שכן משמע בב"ר. ואדרב' שם משמע כפי' קמא! ועוד קשה לפירושו...

כד. חידושי המהר"ל מסכת בבא מציעא דף פג עמוד ב

וכתב ר"ח שכך משמע בב"ר. ויראה, מה שכתב שכך משמע בב"ר היינו דקאמר תנאי ב"ד, ומשמע שכך עשו ולא שיהיה כן מדין הכתוב רק שכך עשו ב"ד.

כה. חידושי הריטב"א מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

וכן משמע במדרש תהלים "ולעבודתו עדי ערב" מכאן אמרו חכמים שתהא היציאה של בעה"ב והכניסה של פועל, וצריך הפועל שתזרח לו השמש בשדה למלאכתו ושיהא בעה"ב משקיע את הפועל בעיר. "ע"כ. וכן אמרו בירושלמי.

כו. מרומי שדה מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

תוס' ד"ה השוכר כו', פי' ר"י בששכרן סתמא ואמר להם אחר שהשכירן כבר כו'. וכ"כ בהג"א בשם ר"ח. ולכאורה דברים פשוטים המה ולא נצרך לפרש כלל, ומי לא ידע דתנאי מהני בדבר שבממון. ותו דאי איתא דמיירי בשהתנה, מאי מקשה בגמ' פשיטא האיך פשיטא דלא מהני תנאי. ונראה משום דס"ד דהא דאי' בסמוך פועל בכניסתו משלו וביציאתו מבעה"ב, שנאמר תזרח השמש וגו'. ופר"י הטעם משום דהכניסה הוא לצרכו והיציאה לצורך בעה"ב. אבל היה נראה טעם אחר בדבר, שהרי שטחות הכתוב הוא דבשביל הדחיות אל מעונתם ירבצון משו"ה יצא אדם לפעלו וגו', משא"כ בלילה הוא סכנ"פ. ומשו"ה בכניסתו לעיר יכול ליכנס אחר שקה"ח, שעדיין אף על גב שהחיות מתחילות לצאת ממעונתם, מכ"מ עדיין רחוקים המה מהעיר. משא"כ ביציאה מביתו לשדה א"א לצאת קודם נץ החמה, שאז עדיין החיות הם רצים בשדה למעונתם ויש סכנה. ויש עוד להסביר פירושא דקרא, יצא אדם לפעלו הוא פעולת עצמו ג"כ, ולעבודתו עדי ערב היא עבודת אחרים שנתאחר עדי ערב, אבל מי שפועל לעצמו נכנס עם שקה"ח. ויש לזה ראייה מריש מס' ברכות דף ב' ב' משהעני אוכל פתו כו', אלמא דבתחילת צה"כ הוא כבר בביתו. ולפי הדברים האלה לא היה מהני תנאי ג"כ. והא דקאמר פשיטא ג"כ הוא משום סכנה. והא דקאמר דטפא להו אאגרייהו כו', ה"ק וס"ד דמצי לגרע מטופיינא זו דכסבור שישכים ויעריב, קמ"ל דמחויב לסלק מכ"מ חמשה זהו' דידע בעה"ב שלא ישמור התנאי משום סכנ"פ. ובזה היה ניחא הא דמסיים קמ"ל דאמרי ליה האי דטפת לך אדעתא דעבדינך לך עבידתא שפירתא. ולכאורה כ"ז מיותר, ולא היה צריך לומר אלא קמ"ל דאי בעי לפרושי ליה, וכדאי' כיוב"ז להלן ר"פ המקבל דף ק"ג ג' ב'. ועי' מש"כ בסמוך. וכ"ז היה מכריח לפרש דבאמת מיירי שפירש ודאי על מנת להשכים ולהעריב, ומכ"מ אינו משכים ומעריב משום סכנ"פ. ומעתה היה הדעת נותן שלא ישלם יותר מהנהוג ד"ז, שהרי פירש התנאי. משו"ה מסיים דידע שלא ישמור התנאי ומכ"מ טפי ליה משום עבידתא שפירתא, הא בל"ז ודאי אינו צריך ליתן אלא ד"ז שהרי פירש התנאי. כ"ז היה הדעת נותן בפ"י הסוגיא. אבל באמת לא כן הוא הדין, אלא אם פי' ע"מ להשכים ולהעריב ודאי מחויב לקיים, שלא בכ"מ הוי סכנה. וטעמא דכניסתו משלו הוא כמוש"כ התוס'. ואם באמת הוא במקום סכנה ואינו רשאי לקיים תנאו, אזי ודאי פוחת מההוא טופיינא, ואינו יכול לומר דמשום עבידתא שפירתא, שהרי פירש דמשום להשכים ולהעריב הוא דמטפי, אלא מיירי בסתמא:

כז. מרומי שדה בבא מציעא פג.

ונראה משום דס"ד דהא דאי' בסמוך "פועל בכניסתו משלו וביציאתו מבעה"ב, שנאמר תזרח השמש וגו', ופר"י הטעם משום דהכניסה הוא לצרכו והיציאה לצורך בעה"ב, אבל היה נראה טעם אחר בדבר, שהרי שטחות הכתוב הוא דבשביל הדחיות אל מעונתם ירבצון משו"ה יצא אדם לפעלו וגו', משא"כ בלילה הוא סכנ"פ. ומשו"ה בכניסתו לעיר יכול ליכנס אחר שקה"ח, שעדיין אף על גב שהחיות מתחילות לצאת ממעונתם, מכ"מ עדיין רחוקים המה מהעיר. משא"כ ביציאה מביתו לשדה א"א לצאת קודם נץ החמה, שאז עדיין החיות הם רצים בשדה למעונתם ויש סכנה... והא דקאמר "פשיטא" ג"כ הוא משום סכנה.

כח. חידושי המהר"ל מסכת בבא מציעא דף פג עמוד ב

ואם היה כפירוש רש"י ז"ל, דבר זה חידוש גדול שמתחיל במלאכה אחר הנץ החמה ועושה מלאכה עד צאת הכוכבים ודבר זה היה לאשמועינו, דבזה שאמר "פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל בעל הבית" לא משמע הך מילתא כלל בזה. והשתא יתורץ דהוא צריך לצאת בכי טוב ויצא בכי טוב, דעדיין אינו לילה וסתמא דמילתא אין כל כך רחוק המלאכה מביתו. ואף על גב דאמר כבר עדי ערב ולא נאמר עדי ערב אלא עד חשיכה, אין זה משמע צאת הכוכבים רק עד שקיעת החמה...

כט. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא מציעא פרק ז הלכה א

מקום שאין מנהג, יהודה בן בוני רבי אמי רב יהודה: תניי בית דין הוא שתהא השכמה של פועלין והערבה של בעל הבית. ומאי טעמא? [תהילים קד כ - כג כח] "תשת חשך ויהי לילה... הכפירים שואגים לטרף... תתן להם ילקוטון... תזרח השמש יאספון... יצא אדם לפעלו."

ל. מראה הפנים מסכת בבא מציעא פרק ז הלכה א

מקום שאין מנהג וכו'. זהו כפי רש"י במה שאמר ריש לקיש התם "פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל בה"ב, וכמו שהוא בב"ר הביאו התוספות בריש פרקין וכן הובא בהג"א ובטור בס"י הנזכר וכן במ"ש בערבי שבתות:

גמר עבודה	תחילת עבודה	"עדי ערב"	"יציאה"	"כניסה"	"משל"		
"שתחשך"	הנץ	סוף היום	ללכת לשדה	ללכת הביתה	הנותן	רש"י, רשב"א ב'	א
צאת	הנץ	סוף היום	ללכת לשדה	ללכת הביתה	בעל הזמן	תוספות	א
צאת	הנץ	סוף היום	ללכת הביתה	ללכת לשדה	בעל הזמן (אם תלך)	מאירי, רשב"א א'	א
קודם שקיעה	קודם הנץ	סוף היום	-	-	-	רבינו יהונתן (שטמ"ק)	ב
שקיעה	קודם הנץ	סוף היום	ללכת הביתה	ללכת לשדה	הנותן	ר' חננאל, ריטב"א	ג
שקיעה	הנץ	קודם הסוף	ללכת לשדה	ללכת הביתה	הנותן	מרומי שדה א', מהר"ל	ג